

MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDOV

HEKAYƏTİ-MOLLA İBRAHİMXƏLİL KİMYAGƏR

Təmsili-qisseyi-vaqə ki keyfiyyəti dörd məclisdə bəyan olub itmamə yetir

Əfradi-əhli-məcalis:

Molla İbrahimxəlil — kimyagər, kəldəkli.

Molla Həmid — onun şəyirdi, samuxlu.

Dərviş Abbas — onun nökrəri, iranlı.

Hacı Kərim — zərgər, nuxulu.

Ağa Zaman — həkim, nuxulu.

Molla Salman — mərhum Molla Cəlil alimin oğlu, nuxulu, mərtub, qəviheykəl.

Məşədi Cabbar — tacir, nuxulu.

Səfər bəy — mülkədar, nuxulu.

Şeyx Salah — xaçmazlı.

Hacı Nuru — şair, nuxulu.

ƏVVƏLİNCİ MƏCLİS

Əvvəlinci məclis Nuxu şəhərində Hacı Kərim zərgərin evində vaqə olur min iki yüz qırx səkkizinci¹ ildə, baharın orta ayında. Hacı Kərim zərgər, xaçmazlı Şeyx Salahı Nuxuya varid olduğu səbəbindən öz evinə dəvət edibdir: aşnaları Ağa Zaman həkim və Molla Salmanı və Məşədi Cabbar taciri və Səfər bəy mülkədarı və həm Şeyx Salah xaçmazlını. Amma Hacı Nuru şair ittifaqən çağrılmamış gəlir. Tamam əhli-məclis öz adəti libaslarında əyləşiblər. Şeyx Salahdan başqa ki, müəmməmdir, əlində uzun təsbeh çevirir. Ev sahibi Hacı Kərim zərgər əhli-məclisə mütəvəccəh olub mətləb başlayır.

Hacı Kərim zərgər: Həzərat, bilirsiniz ki, mən sizi nə işdən ötrü çağırıram?

Məşədi Cabbar tacir: Biz bir zad bilmirik.

Hacı Kərim: Sizə qəribə xəbərim var. Kəldəkli Molla İbrahimxəlil, deyirlər ki, Tiflisə gedib, rüxsət alıb, gəlib Xaçmazın dağlarında çadır qurub, kimya qayırır. Məsələn, bir zad dürüst edibdir ki, adına iksir deyirlər. Bir misqal ondan bir batman misə vurur, xalis gümüş olur.

Ağa Zaman həkim: Mən dəxi eşitmişəm.

Hacı Kərim zərgər: Şeyx Salah öz gözü ilə görübdür ki, Əylis erməniləri iyirmi beş min manat sikkəli pul gətirib, Molla İbrahimxəlildən əlli put xalis gümüş alıb aparıblar; belədimi, şeyxəna?!

Şeyx Salah: Bəli, oxuduğum haqqı, mən gözümlə gördüm ki, Molla İbrahimxəlilə hər kəs sikkəli pul gətirdisə, iki çəkisi bərabəri sikkəsiz xalis gümüş aldı apardı.

¹ Miladi 1832

Səfər bəy mülkədar: Biz də gedək, alaq!

Molla Salman: Əgərçi nəqd pulunuz yoxdur, amma mən pullu Hacı Rəhim ilə dostam, əgər bir ilə on-on iki fayda və möhkəm girov verməyə razı olursanız, mən ondan sizə və özümə nə qədər pul istəsəniz ala bilərəm.

Məşədi Cabbar tacir: Molla, mənim özümün pulum var, amma tamam nisyədədir. Tezliklə ələ gətirmək çox çətindir. Əgər mümkün olur isə, mənim üçün Hacı Rəhimdən min manat al, iki dükanım var, yanında girov olsun.

Hacı Kərim zərgər: Min manat da mənim üçün al, evimi girov verdim.

Ağa Zaman həkim: Min manat da mənim üçün al, övrətimin bağımi girov verirəm.

Səfərbəy mülkədar: Min manat da mənim üçün al, kəndim girov olsun.

Hacı Nuru şair: (*bimövqə cibindən bir kağız çıxarmış*) Həzərat, bir yaxşı əhvalat, yəni avar ləzgisi altmış il bundan əqdəm Xanbutayın sərkərdəliyi ilə Nuxunu gəlib çapdığını nəzm etmişəm. Hələ bir qulaq asın, onu oxuyum, görün bu keyfiyyəti necə bəlağət və fəsahtlə bəyan etmişəm.

Ağa Zaman həkim: Eh, Hacı Nuru, bu məclis nə şeyr məclisidir. Ağzımızda söz danışırıq, məsləhət edirik, bu da gəldi ki, mən altmış il bundan əvvəl olan keifiyyəti nəzm etmişəm. Ləzgi belə gəldi, belə getdi, bizə nə və bunun bizə nə faydası var?

Hacı Nuru şair: (*incimış*) Necə nə faydası var? Görərsiniz ki, o vaxt ləzgilər nə işlər sizin babalarınızın başına gətiriblər, nə birəhmlik onların haqqında ediblər. Keçmiş güzarişatı bilmək bifavdadır?

Hacı Kərim zərgər: (*xoşluqla*) Hacı Nuru, hələ şeyr oxumaq vaxtı deyil. Bir özgə farağət vaxtda oxuyarsan. İndi de görək, Molla İbrahimxəlildən gümüş almağa getməyi sən dəxi məsləhət bilirsənmi? Yəqin ki, sən dəxi əqlin qəbul edən işdir.

Hacı Nuru şair: (*mükəddərliklə*) Xeyir!

Molla Salman: Nə səbəb ilə?

Hacı Nuru şair: O səbəblə ki, hər kəsin öz sənəti özünə iksirdir və xoş güzaranlığına baisdir; dəxi nə lazımdır ki, adam kimyagərlərin dalısınca düşsün. Molla İbrahimxəlili mən görməmişəm, amma fərasət ilə bilirəm ki, haramzadalıq pəstahası açıbdır. Hərçənd bir neçə vaxt bundan irəli, belə ki, deyirlər o, Tiflisə getmişdi, amma ona kimya qayıрмаğa kim izn verdi və kim gördü? İksirin aləmdə vücudu yoxdur. Əgərçi Xaçmazdan gələn bu Şeyx Salah sizi bir mərtəbədə inandırır və əqlinizi çaşdırır ki, mənim sözümə hərgiz etimad etməyəcəksiniz.

Hacı Kərim zərgər: İksirin aləmdə vücudu olmağına dəlil çoxdur, ehtiyacı təqirə yoxdur. Hələ sən bunu isbat elə ki, hər kişinin öz sənəti necə özünə iksirdir? Mən ki, zərgərəm, yövmiyyə xərcimdən ötrü acizəm.

Hacı Nuru şair: Ondan ötrü ki, xalqın arasında etibardan düşübsən. Heç kəs sənə iş tutdurmur. Əvəldə yanına əsbab qayıрмаq üçün hər nə qədər qızıl və gümüş gətirdilər, nisfindən artıq oğurladın, mis və bürünc qatıb sahiblərinə rədd etdin, axırda fisqin bürüz etdi. Dəxi yanına bir adam iş gətirmir. Əgər doğru rəftar etsəydin, əlbəttə, indi dövlətli kimsənələrin biri idin.

Ağa Zaman həkim: Xub, mən niyə biövzəəm?

Hacı Nuru şair: Ondan ötrü ki, öz sənətini tərək edib bilmədiyini işə ayaq qoydun, həkimlik sənətin ki, sənətin deyil idi. Sənətin atan usta Rəhman dəllək, ülgüc-bülöv ilə məğul dövlət qazandı, sən puç etdin. Mərhum zəhmət çəkib sənə pakizə dəlləklik öyrətmişdi, sən ona razı olmayıb, Tiflis dəlləkləri kimi, istədin ki, həkimlikdə dəxi şöhrət edəsən. Odur, bir qəbristanlıq adam qırdın, xalq işindən başa düşdü, tərkinə qıldı. İndi nə dəlləksən, nə həkim... Neçə kərə mən sənə dedim ki, rus həkiminin yanına gedib barı qızdırma davasını ondan öyrən; qarqız suyu ilə qızdırmaya müalicə etməkdən əl çək, sözümə qulaq asmadın...

Ağa Zaman: (*etiraz ilə*) Mənə dedilər ki, rus həkimi qızdırmaya xleb-sol ilə müalicə edir. Rus dili bilənlərdən soruşdum: sol nədir? Dedilər duz. Mümkündür qızdırmaya müalicə etmək duz ilə?

Molla Salman: (*Ağa Zamanın ağzını yumub*) Kəs səsini, allahı seversən, həmaqətini az bildir, o duz başqa duzdur. (*Sonra üzün Hacı Nuruya tutub*) Hacı Nuru, sən qiyasına görə mən gərək Qarun olaydım; bəs mən niyə bir həsir və lüləyindən qeyri bir zada malik deyiləm?!

Hacı Nuru şair: Onun da səbəbi var. Ondan ötrü ki, sən çox yaxşı qatırılığa layiqsən; amma beyninə düşübdür ki, mən də gərək molla olam, ondan ötrü ki, atam molla idi. Atan oxumuşdu, kamalı var idi, molla idi. Sən ki, öz adını dürüst yazmağa qadir deyilsən; nə üçün molla olursan? Kamal ata kürkü deyil ki, irslə övlada yetişə. O səbəbdən xalq arasında miqdarın yoxdur; dövlətin haradan olsun? Əgər qatırılıq etsəydin, bu qavara və zor ilə ildə yüz əlli manata pul deməzdin.

Səfər bəy mülkədar: Mənim niyə dövlətim yoxdur?

Hacı Nuru şair: Sən mülkədarsan, sənə lazım idi ki, əkdirəydin, biçdirəydin, dövlət qazanaydın; amma sən əbəs yerə özünü saldın qalmaqala, durdun onun ilə, bunun ilə döyüşməyə, xalqın dalısınca yaman sözlər danışmağa. Ümənayi-dövləti təqsirlidən, təqsirsizdən şikayət etməklə təngə gətirdin. Axırda nadinc adam qələminə getdin. Üç il divana düşdün, üç il sürgünə sürüldün, gözəl ömrün keçdi. İndi istəyirsən ki, bir yalançı kimyagərin dövlətindən birdən pullanasan, necə ki, Məşədi Cabbar təməinin çoxluğundan puluna yekə-yek fayda kəsb, tamam cüzvi tənaxahını birdən xalqa dağıtdı ki, birdən pullansın. İndi yalnız tənaxahına da razıdır, əgər ələ gələ...

Hacı Kərim zərgər: Cənab şair, bərfərz ki, bizim hər birimizdə bir təqsir var ki, sənətindən bəhrəyab olmur, bəs sən niyə öz sənətindən xoşgüzəran deyilsən? Qış tapsan, yaz tapmazsan; yaz tapsan, qış tapmazsan; sənin sözlə, sənin hünərin, yəni şeyr demək bəs gərək bir böyük iksir olaydı?!

Hacı Nuru şair: Bəli, mənim hünərim filhəqiqə iksirdir. Amma necə ki, siz deyirsiniz, iksirə laməhalə başqa filiz-zat lazımdır ki, onun tərkibini qəbul edə; habelə mənim hünərim üçün dəxiərbəbi-zövq və kamal və mərifət lazımdır ki, dediyim əşarın qədrini bilələr. Zəmani ki, mənim bəxtimdən həmsəhərlilərim də ki, sizsiniz, nə kamal var, nə ağıl var, nə beyin var; bu surətdə mənim hünərimdən nə fayda hasil olacaq, mənim şerim nəyə məsrəfdir?

Hacı Kərim zərgər: Bu nə qələt edir, nə yava danışır? Səni kim bu məclisə çağırdı? Nəsihət verən vəqə oldu? Görəsən, haradan bu belə filosof olubdur? Çıx get, sən nəsihətin bizə lazım deyil!

Tamam əhli-məclis: (*bir yerdən*) Çıx get, sən nəsihətin bizə lazım deyil!

Hacı Nuru şair: (*tələsik şeyr kağızını götürüb qoynuna dürtür*) Gedirəm, doğru söz acı olar. (*Gedir*)

Hacı Kərim zərgər: (*əhli-məclisə*) Həzərat, sözüümüz sözdür. Gərəkdir ki, gələnlə həftənin başında pullar hazır ola, yola düşək Molla İbrahimxəlilin hüzuruna, Xaçmaz dağlarına.

Tamam əhli-məclis: (*bir yerdən*) Bəli, sözüümüz sözdür.

Pərdə salınır.

İKİNCİ MƏCLİS

İkinci məclis Xaçmaz dağında vəqə olur. Dağın damənəsində bir müsəttəh və müəttər və rəngarəng gül, giyah ilə müzəyyən cəməndə iki çadır qurulubdur. Əlli qədəm bir-birindən aralı çadırların aşağı tərəfindən ağacdən bir çardağ tikilib, içində böyük misgər kürəsi və bu kürəyə münasib bir körük nəsb olub. Kürənin çevrəsində ambar ilə əzilmiş mis parçaları

tökülüb suya, tezliklə ərinib gümüş olasıdır. Çadırın birisinin yavığında genə ağacdan bir balaca çardağ qurulubdur.

Çəmənün üst tərəfi getdikcə uca, qarlı dağlara müttəsil olur və qabağında bir dərə var, içindən bir balaca çay axır. Dərənin hər iki tərəfində bitmiş yüz illik palıd və fisdıq ağaclarının budaqları ahəstə əsən nəsimdən hərəkətdədir. Ənva və əqsam quşlar ağacların bir budağından o biri budağına qalxıb, qonub mövzun nəğəmat ilə dərəyə qülqülə salırlar. Çəmənün müqabilində bir bulaq suyu qayadan ahəstə və həzin səs ilə axıb dərəyə tökülür və axdıqca qətəratı ətrafa səpələnir. Çəmənün gündoğan tərəfi göz işləməyən səhradır. Dərəyə getdikcə çadırların birisində sakindir Molla İbrahimxəlil kimyagər, birisində Molla Həmid, onun şagirdi. Balaca çardağda olur dərviş Abbas, onun xidmətkarı öz alət və əsbabi ilə. Sübhədən iki saat keçmişdi, günün şüası dərədən tədriclə mütəsaid olan dumanın üstündə bərq vururdu. Bu halda Molla İbrahimxəlil kimyagər öz çadırından çıxıb şagirdi Molla Həmidin çadırı tərəfinə üz qoyub Molla Həmidə çağırır. Molla Həmid çadırdan çıxıb qabağına gəlir, ədəbli durur. Molla İbrahimxəlil başlayır ona deməyə.

Molla İbrahimxəlil: Molla Həmid, Nuxudan yola düşən adamlar Şeyx Salahın yazmağına görə gərək bu gün ikinci çağı buraya yetişsintlər.

Molla Həmid: Bəli, ağa, dəxi tez.

Molla İbrahimxəlil: Molla Həmid, onlar gələndə hörmət elə, çadırdə əyləşdir, əhvalat xəbər al, soruş ki, nə mətləbə gəliblər. Əgər desələr ki, pul gətirmişik, gümüş alacağıq, de ki, ustadım keçmiş kürələrin gümüşünü tamam Əylis ermənilərinə veribdir və bu əldəki kürənin gümüşü dəxi onlara satılıbdır və ikinci kürənin iksirinin təkmil və tamam olmağına bir ay qalıbdır. Nahaq yerə siz cəfa çəkib gəlibsiniz... Ustadım sizdən nə pul qəbul edəcəkdir və nə də gümüş verə biləcəkdir. Əgər məni görmək istəsələr, de ki, ustadım üç günün etikafına əyləşib, ibadətdədir. Bu üç gündə adamla görüşmək və danışmaq ona mümkün deyil.

Molla Həmid: Niyə, ağa, belə buyursan? Bəlkə elə dedim, pulları götürdülər, geri qayıtdılar!

Molla İbrahimxəlil: Qərib əhməqsən, sən nuxuluları mənə tanıdırsan? Onları öldürəsən, mənə görməmiş və pulları mənə verməmiş buradan getməzlər. Sənə hər necə deyirəm, elə eylə! (*Gedir öz çadırına.*)

Molla Həmid: (*dalınca*) Baş üstə, ağa!

Bundan sonra, axşama iki saat qalmış nuxulular yetişir. Molla Həmid çadırdan bunların qabağına çıxır.

Nuxulular (*Molla Həmidə*): Səlam-əleyküm!

Molla Həmid: (*onlara*) Əleyküm-səlam! Xoş gəlibsiniz, səfa gətiribsiniz. Buyurun çadıra, əyləşin, rahat olun!

Nuxulular: (*Molla Həmidə*) Çox müştəqvar idik sizi görməyə. Əhvalınız yaxşıdır mı? Damağınız çağdırmı?

Molla Həmid: Allaha şükür, belə səfəli yerdə, yaylada damaq çağ olmaz mı? Xüsusən Molla İbrahimxəlil kimi büzürgüvarın xidmətində!..

Nuxulular: Bəli, belə səfəli yer çox tapılar, amma Molla İbrahimxəlil kimi büzürgüvar ələ düşməz. Aya biz bu gün o cənabın ziyarətinə müşərrəf ola bilərik mi?

Molla Həmid: Mövlana üç günün etikafına oturub, ibadətə məşğuldur. Bu üç gündə bəni-adəm ilə mülaqat və mükəlimə etmək və bir tərəfə çıxmaq ona mümkün deyil. Üç gündən sonra onu görmək olar. Hələ buyurun gərək zəhmət çəkməyinizdən qərəz məhz o cənabın

ziyarətidir, ya başqa bir məramınız dəxi var?

Nuxulular: Əvvələn, o cənabın ziyarəti ümdə mətləbdir. Saniyə, hər birimiz bir töhfeyi-həqir xidmətinə gətirmişik, əgər qəbul edib öz şəfqətini bizə şamil edə.

Molla Həmid: Bəli, anladım. Yəqin ki, pul gətirmişsiniz, gümüş almaq istəyirsiniz. Həqiqəti-mətləb budur ki, mövlana Molla İbrahimxəlil sizdən pul almayacaqdır; ondan ötrü ki, keçən kürənin və əldəki kürənin gümüşünü tamam Əylis ermənilərinə sikkəli pulun iki çəkisi bərabəri sövda edib, veribdir və ikinci kürənin də iksirinin tamam və təkmlil olmağına bir ay qalıbdır. Bu surətdə mümkün deyil ki, mövlana sizin pullarınızı qəbul etsin və sizə gümüş verə bilsin. Ələlxüsus gümüş xahiş edənlər bir mərtəbədə çoxdur ki, hər kürənin gümüşünü bir ay, iki ay peşəki sövda edib alırlar.

Nuxulular: Bizim ixtlasımızın nisbəti mövlana Molla İbrahimxəlilə görə sair kimsənlərin ixtlasına bənzəməz. Əgər biz özünü görə bilsəydik, çox yaxşı olardı.

Molla Həmid: Bu surətdə üç gün gərək səbr edəsiniz, taki mövlana müddəti-etikafını itməmə yetirə. Üç gün mənim əziz qonağımsınız.

Nuxulular: Çox yaxşı, çox gözəl.

Bu halda dərviş Abbas, sinni otuz, saçları çiyinə tökülmüş, gəndümgün, qırmasaqqal, dolu bıçlı, uca qamətli, başında tac, çiyində pələng dərisi, əlində şahnafir, qoltuğunda bir qırmızı böyük xoruz öz mənzilindən çıxıb heybətli səs ilə «ya hu, ya həqq» deyib, çadırların yuxarı səmtinə üz qoyub, bir münasib yerdə mıx çalıb, üç kərə şahnafiri bozluyub, dağa-daşa səs salıb, xoruzu mıxa bağlayıb, Şeyx Sədinin əşarından bu üç fərdi xoş avaz ilə oxuyur.

N Ə Z M

*Ruzi bəharəst xiz, ta bə-təmaşa rəvim,
Təkyə bər əyəm nist, ta-digər ayəd bəhar.
Xiz, qənimət şümər cünbüşi-badi-rəbi,
Naley-i-mövzuni-murğ, buyi-xoşi-laləzar.
Bərgi-dirəxtani-səbz dər nəzəri-huşmənd,
Hər vərəqi dəftərist mərifəti-girdgar.*

Yenə üç kərə şahnafiri bozluyub xoruzdan on qədəm iraq otların üstündə pusti-pələngi salıb, genə qaim və heybətli səs ilə «ya hu, ya həqq» çağırıb, pusti-pələngin üstündə iki dizin qucaqlayıb oturur. Nuxulular dərvişin və şahnafirin səsindən, əvvəl halda, sərəsimə çadırdan dışarı sıçrayıb, bu növ haləti-qəribənin müşahidəsindən mədhuşvar keyfiyyətin axırınadək nigəran olub dağdan-daşdan avazın əksi kəsilib sakit olandan sonra nəhayət təəccüb ilə Molla Həmidə mütəvəccəh olub məqami-suala gəlirlər.

Nuxulular: (Molla Həmidə) Molla Həmid, bu dərviş nədir, bu xoruz nədir?

Molla Həmid: (qəhqəhə ilə) Xa-xa-xa-xa-xa-xa! Bəli, bu sualı etməyə haq tə-rəfinizdədir. Çünki siz biçarələr əsrardan qafil və ülumi-hikmət və kimyadan bixəbər adamlarsınız. Haman ələf ki, iksirin cüzi-əzəmidir və vücudu bu dağlarda olur və mövlana Molla İbrahimxəlildən başqa bir kimsənə onu tanımağa qadir deyil, hükəmayi-Yunanın təhqiqinə görə xoruz sövti ilə nümüvv edər; dərviş Abbasın öhdəsinə müqərrərdir ki, hər axşam bu xoruzu gətirib, haman gördüyünüz rüsumu cari edib bir təzə yerdə bağlasın. Gecə sabahadək yatmasın, xoruzu çaqqal və tülküdən mühafizət etsin; tainki gecə xoruz banlasın və onun səsi ilə ələfi-iksir nümüvv etsin və xoruzun xidməti bə-qeyr öz tayi-feyi-dərviş sair əsnafi-xəlqə caiz deyil; necə ki, kitabı-Əcaibül-Qəraibdə sərəhətən qeyd olunubdur.

Nuxulular: (təəccüb üzü ilə) Allahü əkbər... Sübhənallah...

Pərdə salınır.

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

Üçüncü məclis genə haman yerdə Molla İbrahimxəlilin çadırında vaqe olur. Molla İbrahimxəlil sabah vaxtı səccadə üstündə, başında əmmamə, əlində uzun təsbeh, dizi üstə oturub övrad oxumağa məşğuldur. Molla Həmid, onun şagirdi, əl bağlayıb qabaqda durubdur.

Molla Həmid: Ağa, buyurursunuzmu qonaqları hüzurunuza çağırım?

Molla İbrahimxəlil: Yaxşı, get çağır!

Molla Həmid baş vurub çadırdan çıxır. Nuxulular ilə bərabər qayıdıb Molla İbrahimxəlilin hüzuruna daxil olur.

Nuxulular: (bir yerdə Molla İbrahimxəlilə) Səlam-əleyküm!

Molla İbrahimxəlil təbəssüm ilə halətinə əsla təğyir verməmiş, ahəstə gah o tərəfə, gah bu tərəfə yurğalanmaqda, təsbehin dənələrin çevirə-çevirə səlamı rədd edir.

Molla İbrahimxəlil: Əleyküm səlam, xoş gəlibsınız, səfa gətiribsiniz. Zəhmət çəkibsiniz. (Nuxululara yer göstərir oturmağa.)

Nuxululardan birisi: (oturandan sonra) Sizin kimi büzürgüvarın ziyarəti üçün çəkdiyimiz zəhmət bizlərə eyni-rahət və səadət göründü.

Molla İbrahimxəlil: (Kəməli-istiğna və təbəssümlə) Mənim şagirdim Molla Həmid, sizin hüsni-övsafınızı mənə təqdir edibdir. Mən də sizi görməyə çox şaiq idim. Nəhayət bir əmr barəsində, vallah, bilmirəm necə deyim, zahirən sizdən şərməndə olacağam, çünki Molla Həmidin təqirindən məlum oldu ki, siz guya bir miqdar pul gətirib gümüş almaq xahiş edirsiniz.

Nuxulular: (təməllüq ilə) Bəli, ağa, əgər şəfqətiniz şamil olsa.

Molla İbrahimxəlil: (xoşnudluqla) Vallah, sizin kimi əziz qonaqlardan şərməndə oluram. Gümüş müştərisi o qədərdir ki, hər kürənin gümüşünü bir ay, iki ay peşəki alıb pulun verirlər. Keçmiş və əldəki kürələrin gümüşünü Əylis erməniləri alıblar. Bu ayın başında tamam olası iksirin və kürənin gümüşünü də Vartaşen yəhudiləri yalvarıb alıblar. Bu yavuuq zamanda getdilər pul gətirməyə. Bu xüsusda mən hətta hələ Molla Həmidə də deməmişəm. Çünki onun yəhudilərdən zəhləsi gedir. Amma mənim onlara rəhmim gəldi. Çünki onlar bu yavuuq kənddə olduqları cəhətdən mənə çox qulluq edirlər.

Molla Həmid: (miyani-kəlamda) Ağa, bunlar...

Molla İbrahimxəlil: Hələ yavaş!.. Müxtəsəri-kəlam gümüş xahiş edənlər bir mərtəbədə çoxdur ki, hətta mənə aman vermirlər ki, iksirin müddəti-təkmilini itmamə yetirəm. Çünki iksirin əcazə tərkibi gərək iyirmi gün müttəsil kükürd ərəqində yata, kili-hikmətdən qayırmış zərfin içində və hər gün miqdarı-müəyyəndə ona təzə ərəqi-kükürd qatıla. Sonra həmin əczayi-iksir gərək on gün müttəsil tizabi-ərgəvani ilə qəri-inbiqin içində qala və hər gün keçmiş tizab dəyişib tazələnə.

Bu dövreyi-tərbiyə itmamə yetişəndən sonra əczayi-iksir gərəkdir hərərəti-nariyyə vasitəsilə

öz təkmilini itmamə yetirsin. Gili-hikmətdən yapılmış butənin içində üç saəti-nücuminin ərzində xaricdən sair əczayi-əsrariyyə tədricilə məxluq olunmaq imdadı ilə ki, əvvəl bir cismi-maye nəzərə gəlir və sonra müncəmid olub yumşaq cismi-sabit olur. İksir ibarətdir həmin bundan ki, filizzati-kəsifəni, məsələn, mis kimi miqdari-müqərrərdə ərinəndən sonra bə-müçərrədi-məzc xalis gümüşə münqəlib edir. Mənim işim həmin budur. Amma əhməq xalq öz qərarı ki, eşidirəm, hər yerdə şöhrət verir ki, mən kəşf və kəramət sahibiyəm. Hərgiz belə deyil, mən deyiləm, məgər bir təqva sevən və həsənata talib adam ki, əvvələn cənabi-barinin tövfiqi ilə və saniyən elmi-kimyada olan bihəsr ittılaat və tətəbbuatımın imdadı ilə ülumi-hikmətdə müddətlər ilə gördüyüm təcərübün vasitəsilə aləmi-təbiətin əsrarına pey aparıb iksirin tərkibinin keifiyyətinə vaqif olmuşam. Hər dəfəyi-tərkibində bir para xarici, mənəvi şəraitə diqqətlə məmul və məlhuz etmək ilə ki, iksirin xəvassının müqtəziyatındadır. Əgərçi sair mütəarif xalqa görə bu növ şəraitə-mənəviyyə badii-nəzərdə qəribə və əcibə görünür.

Molla Həmid: Ağa, onu ərz edirdim ki, bunlar hamı müsəlmandırlar, bunların tərcihi məlun cuhudlara vacibdir, əgər kərəminiz olsa...

Molla İbrahimxəlil: *(bir az dikəlib)* Xeir, elə deyil, mən söz vermişəm, milyon üçün öz sözümlü dəyişməyəm. Bax, mənim xatirimə nə gəlir; hələ əvvəl sən mənə de görüm: bu ayın kürəsinin iksiri müddəti-təkmilindən sonra neçə pud misi gümüşə-münqəlib etməyə kifayət edəcək?

Molla Həmid: *(Başını yuxarı qovzuyub, gözünü çadırın səqfinə dikib, sağ əlinin baş barmağı ilə çənəsinə təkyə verib, yarım dəqiqə mütəəmmil olub cavab verir)* Otuz iki pud gümüşün iksiri mürəttəbdir ki, otuz gündən sonra təkmilə yetib, otuz iki pud misə vurulub xalis məhəkdən çıxmış gümüş edəcəkdir. Sən iki pudu dəxi misin tortasına-zadına çıx, gələnin ayın əvailində otuz pud gümüş mövcuddur, necə ki, iksirin və filizzati-kəsifənin miqdarını mülahizə etməkdən müşəxxəs olur.

Molla İbrahimxəlil: Bu həzərat nə qədər pul gətiriblər?

Nuxululardan birisi: Beş min manat, ağa.

Molla İbrahimxəlil: Xub, Molla Həmid, bax mənim xatirimə nə gəlir: bu həzəratın pulu cüzvi imiş. Bunlara on pud gümüş vermək lazımdır. Yerdə qalır iyirmi pud, onu da yəhudilər aparsınlar ki, mənim vədim xilaf olmasın. Sən necə bilirsən, yaxşı kəsdim işi? Həm sənəin təvəssütün həm məzhəblərin bərəsində məqbul oldu, həm mənim sözümlü pozulmadı.

Nuxulular: *(baş vurub razılıq yolundan)* Allah dövlətinizi artırın. Buyurursunuz, ağa, pulları hüzurunuza təslim edək?

Molla İbrahimxəlil: *(azca başını əyib ahəstə, istiğna ilə)* Pulları mənə nə lazım təslim etmək. Məndə hanı o qədər vaxt və fürsət ki, hər bir cüzviyata özüm mübaşir olam. Sayın, tapşırın Molla Həmidə, otuz gündən sonra genə buraya gəlin, on pud gümüşünüzü alın, aparın. Xudahafiz! Günorta namazının vaxtı yetişir.

Nuxulular: *(baş vurub xoşhallıq ilə)* Allah ömür və dövlətinizi artırın! *(Çadırdan çıxırlar.)*

P ə r d ə s a l ı n ı r

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

Dördüncü məclis genə haman yerdə vaqe olur. Nuxulular vədə verilmiş otuzuncu gündə sübh çağı uzaqdan görünürlər. Molla İbrahimxəlil tez belinə bir ağ fitə bağlayır, biləklərin çırmayır, mütəarif ev libasında, çit şəbküləh başında, əmmaməsiz çadırın qabağında durub, şagirdi Molla Həmidə çağırır. Molla Həmid qabağına gələndən sonra bu növ ilə ona buyruq verir.

Molla İbrahimxəlil: Molla Həmid, çadırdan tez zərgər kürəsini butəsilə kiçik körük ilə çıxar gətir! Kürəni yerə qoy, körüyün lüləsini ona keçir, kürəyə od sal, butəni üstünə qoy. Çadırın dalısından kömür çuvalını gətir, kürənin yanına tök. Gir çadıra, bir məcməi içində üç rəngarəng balaca şüşə var və üç rəngarəng bükülmüş kağız var, götür gətir; sarı bükülmüş kağızı aç, içindəki əczani tök butəyə, yaşıl şüşənin suyunu endir butənin içinə otur, körüyü bas!

Bu buyruqlar tamam olandan sonra Molla İbrahimxəlil dəmir maşaya yapışıb butəni od üstündə bərkidir. Bu halda birdən çadırın dalısından, qıraqda atdan enmiş nuxuluların başları görürük. Molla İbrahimxəlil öz işinə məşğuldur. Aşağı əylib butəyə baxır, nuxulularını görmür. Amma onlar Molla İbrahimxəlili bu halət ilə görməkdən vəcd edib, şövqdən qaim sövt ilə çığırlar.

Nuxulular: Səlam-əleyküm!..

Molla İbrahimxəlil: (*başını qovzuyub*) Əleyküməssəlam! Ax, siz bu gün nə üçün buraya ayaq basdınız?! Bu nə işdir ki, mənə başıma gətirdiniz! Belə müsibət olmaz ki, mənə saldıınız! Mən sizə yaxşılıq etmək fikrindəyəm, siz mənə əməyimi və cəfamı zae etmək fikrindəsiniz! Vay, vay! Ax, ax, ax.

Nuxulular: (*təhəyyür ilə*) Ağa, nə vəqə oldu? Bizdən nə təqsir sadir oldu? Biz nə eləmişik?

Molla İbrahimxəlil: (*kəmali-yəsdə*) Dəxi bundan artıq nə edəcəksiniz ki, bu gün iksir tamam və təkmil olan saatda və əcza butədə qaynayan vaxtda bu yerə ayaq basdınız. Axır iksirin xasiyyəti budur ki, butədə qaynadığı yerin dörd ətraf və həvalisində bir ağacadək əcnəbi bəni-adəm ayağı gərək basılmasın. Və illa iksir öz xasiyyətini itirib havaya qalxar və puç olar. Necə ki, Şəkkaki-müsəxxiri-əcinnə bu xüsusda təkidati-bəliğə edibdir. Məgər mən öz ixtiyarımla belə abadanlıqdan xaric xəlvət guşəyə özümü çəkmişəm?

Nuxulular: (*heyvətlə*) Ağa, biz sizin buyruğunuza görə gəldik; otuz gün bu gün tamamdır.

Molla İbrahimxəlil: Axı, mən demişdim ki, otuz gündən sonra. Bunun mənası budur ki, otuz gün ötürüb otuz birinci gündə gərək gələydiniz ki, iksir hazır olmuş və gümüş kürədən çıxmış olardı. Siz gəldiniz otuzuncu gündə, iksirin butədə qaynamaq vaxtında. Ax, ax, ax!

Nuxulular: Hələ ki, belə ittifaq düşübdür, biz bilməmişik. İndi bunun çarəsi nədir?

Molla İbrahimxəlil: Dəxi əsla çarəsi yoxdur, nə iksir əmələ gələr, nə gümüş olar, məgərinki siz... Əlac münhəsirdir ancaq buna...

Molla Həmid: Məgərinki... Biz nə eləyək, ağa? Əlac nəyə münhəsirdir?

Molla İbrahimxəlil: Dəxi ki, gəlibsiniz, laməhalə gərəkdir ki, iksir kürədə qaynadığı yerdən uzaqlaşmayasınız. Necə ki qanuni-kimya təqaza edib, bəşərti ki, əgər öz xeyrinizi axtarırsınız və mənə sizin haqqınızda çəkdiyim cəfanı itirməzsünüz, iksir butədən çıxıb tamam olan zamana qədər ki, bir saatdır başlanıb, itməminə iki saat qalıb, gərəkdir ki, meymunu yadınıza salmayasınız və meymun şəklini xatirinizə gətirməyəsünüz. Əlac buna münhəsirdir; və illa həmin iksir ki, indi bir aydır müttəsil onun pərvərişində zəhmət çəkirəm, türfətül-eyndə puç olub havaya qalxacaqdır. Xasiyyəti belədir, necə ki, Çullu həkim mükərrər təcrübə edib, öz kimya kitabında sərahətən yazıbdır.

Nuxulular: (*əlac səhl görünməkdən sevinib bir yerdə*) Çox yaxşı, ağa, bu bir asan işdir; tək iksirin təkmili buna mövquf olsun...

Molla İbrahimxəlil: Bəli, həmin buna mövqufdur. Allah sizdən razı olsun, mən sizdən razı oldum. Molla Həmid, körüyü bas!..

Molla Həmid körüyü basır, Molla İbrahimxəlil butəni dəmir maşa ilə çevirir. İçinə yanındakı

aczalardan birisin töküür, şüşələrin birisindən damızır, geri çəkilir. Saati qoyun cibindən çıxarıb baxır. Bu halda Ağa Zaman həkim üzünü ona tutub.

Ağa Zaman həkim: Ağa! Bundan başqa çarə yoxdurmu?

Molla İbrahimxəlil: Nədən başqa?

Ağa Zaman həkim: Meymundan başqa.

Molla İbrahimxəlil: Kişi, nə danışsən! Nə söyləyirsən! Vaveila!!!

Ağa Zaman həkim: Axı, necə eləyim, ağa? Meymunu yadımdan çıxara bilmirəm.

Molla İbrahimxəlil: (*darılmış və qeyzlənmiş*) Kişi, kəs səsini!! Unut fikrindəkini!!

Ağa Zaman həkim: Baş üstə, ağa!

Molla İbrahimxəlil: (*şəyirdi Molla Həmidə qeyzlə*) Körüyü bərk bas! Yatırsan nədir!

Əyilir butəyə baxır, genə bir zad göy bükülmüş kağızdan butəyə töküür. Bu halda nuxululardan birisi, yəni Molla Salman papağını başından götürüb.

Molla Salman: Uf, nə istidir... Uf, lənətə gələsiniz! Uf, əl çəkməzlər! Çarə yoxdur...

Molla İbrahimxəlil: Kim lənətə gəlsin? Kimdir əl çəkməyənlər? Nədən çarə yoxdur? Nə söyləyirsən?

Molla Salman: Uf, çarə yoxdur... Əlac yoxdur...

Sair nuxulular: Doğrudur, heç çarə yoxdur... hərgiz mümkün olmur.

Molla İbrahimxəlil: (*hamısına qeyzlə*) Necə çarə yoxdur? Necə əlac yoxdur? Nə var? Sizə nə olub?

Molla Salman: (*yoldaşlarının halətindən və təsdiqindən cürətlənib cavaba iqdəm edir*) Ağa, tamam dağların heyvanatı meymun şəklinə, böyük həmdunələr sifətinə dönüb, uzun quyruqları ilə nəzərimdə basışırlar, üstümə hücum gətirirlər. Uf, bilmirəm necə edim, hara qaçım! Uf, lənətə gələsiniz, meymunlar!.. Lənətə gələsiniz, həmdunələr!

Sair nuxulular: (*başların yuxarı qovzuyub*) Uf, lənətə gələsiniz meymunlar! Lənətə gələsiniz həmdunələr! Bu nə işdir düşdük.

Molla İbrahimxəlil cəld butəyə bir zad tullayır ki, nuxulular başları yuxarı görmürlər. Bırdən butədən güllə kimi qılgıncımlar sıçrayıb hər tərəfə dağılır, butə part edir. İksiri-mövhum barıt kimi havaya uçur. Od hər tərəfə səpələnir, tüstü havanı basır. Molla Həmid körüyün dalısından hövlnak geri sıçrayır. Molla İbrahimxəlil ikiəlli saqqalının tükünü yolur; gah dizinə çırpır və gah fəryad edir.

Molla İbrahimxəlil: (*nuxululara fəryad ilə*) Evinizi allah yıxsın! Bu nə işdir etdiniz? Evinizi allah yıxsın! Qapınız çırpılsın! (*Başının tükünü yolur, dizinə çırpır.*)

Nuxulular: Ağa, sakit ol! Aram tut. Olacağa çarə yoxdur. İndi bizim təklifimiz nədir?

Molla İbrahimxəlil: (*şiddət diltənglik ilə*) Sizin təklifiniz nədir? Təklifiniz budur ki, indi gün batmamış özünüzü yaxın kəndlərə yetirəsiniz. Qabaqdakı iksirin müddəti-təkmilinə qədər, yəni otuz bir gün gözətləyib, genə buraya qayıdasınız. Həmin cüzvi beş min manat pullarınız əvəzində ki, bir para zəruriyyəti-lazimiyyə üçün bilkülliyyə məsrəf olunubdur, gümüşünüzü alıb aparasınız. Bəşərtiki, mən sizə piş əz-vəqt xəbər göndərməmiş gəlməkdə sibqət eləməyəsiz ki, məbada günlərin sayında genə bir günə səhv qılmaq ilə bimövqə iksirin təkmilindən əqdəm buraya gəlib o iksiri də bunun kimi xərab etməyəsiz. Sizdən ötrü müşəxxəs olunan gümüşün üstündə xəyalımdadır ki, pullarınızın faydasını dəxi izafə edəm, ondan ötrü ki, sizə bir parça artıq gümüş vermək, mənə görə heç bir təfavüt etməz. Amma sizin kimi əşxasa bir həbbə də puldur. Xudahafiz, yola düşün, gedin! Mənim xəbər

göndərməyimə müntəzir olun! (*Gedir öz çadırına başı aşağı, yavaş, öz yanında söyləyə-söyləyə*) Ümid olun ki, mən sizə xəbər göndərəcəyəm... Allah qoysa o vaxtadək bir çarə taparam ki, bir də sizin üzünüzü görməyim.

Nuxulular qurumuş mat qalır.

P ə r d ə s a l ı n ı r.

TAMAM OLUR.

Mənbə: AZERİ.org, 2005

Kitabı skanerdən keçirdi: Şaiq Səfərov

Yoxladı və veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova